

**DİLBİLİMSEL VE ANLAMBİLİMSEL AÇIDAN
METAFOR:
PIERRE LOTI'NİN AZİYADÉ ADLI ROMANININ
METAFORİK ANLAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

İlhami SİĞİRCİ*

ABSTRACT

In this work entitled “The metaphor from linguistic and semantic point of view : an analysis on the metaphoric meaning of The Aziyadé de Pierre Loti”, we wanted to try to study the metaphor in Turkish of the linguistic point of view. Starting with the definition of this concept, we analyzed the functions that he can assume in a discursive interaction and so, we discussed the notion of metaphor. To realize this work, we took Pierre Loti’s Aziyadé as corpus.

Keywords: Metaphor, functions of the metaphor, analysis of metaphor, dicourse and metaphor.

ÖZET

“Dilbilimsel ve Anlambilimsel Açından Metafor: Pierre Loti’nin *Aziyadé* Adlı Romanının Metaforik Anlamı Üzerine bir İnceleme” başlıklı bu çalışmamızda, metafor/eğretileme’nin Türkçe’deki karşılığı üzerinden Dilbilimsel bir bakış açısı ile incelemek için yola çıktık. Bu terimin ne anlama geldiği ortaya konulduktan sonra, Pierre Loti’nin *Aziyadé* romanındaki metafor kullanımının işlevini “söylemsel etkileşim” çerçevesinde ele aldık

Anahtar Kelimeler:: Eğretileme/Metafor, Eğretilemenin işlevleri, Eğretileme analizi, Söylem ve Eğretileme.

* Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca-Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı’nda Prof. Dr.

Giriş

Bu incelemenin, Pierre Loti'nin “Aziyadé” adlı romanının metaforik anlamı üzerine yapılan ilk araştırma olduğunu belirtmek yerinde olur kanısındayız. Çalışmamız iki alt ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Pierre Loti'nin “Aziyadé” adlı romanını yazınsal ve stilistik açıdan genel hatlarıyla inceleyeceğiz. Pierre Loti'nin dünyanın önemli büyük gezginlerinden biri olduğu bilinir. Zira tanınmış şehirlerin hemen hemen hepsinin kapılarını çalmıştır. Yapıtlarında gezindiği yerler, bütün Asya, Afrika, Amerika diyarları, Fas, Cezayir, Mısır, Afganistan, Sahra, İran, Hindistan, Çin, Japonya, Türkiye, vb. Bu çalışmada bütüncü olarak aldığımız “Aziyadé” adlı romanda da Selanik'ten İstanbul'a uzanan bir yolculuk, daha sonra da İstanbul'da uzun süre kalma söz konusudur. Burada sadece romanın kahramanı tarafından gezip görülen yerlerin betimlenmesi olduğunu söylemek son derece yanlış olur. Gerçekte, iki egzotik bakış açısı vardır. Bunlardan birincisi imgesel bakış açısı, ikincisi ise romansal bakış açısıdır. Bu ikisi zaman zaman birbiriyle iç içe girer, âdeta birbirini tamamlar. Bu romanda birbirinden ayrılmayan iki aşk söz konusudur : Aziyadé adlı bir kadına olan aşk, diğeri ise bir şehre (İstanbul) duyulan aşktır. Burada özgün olan olgu, roman kahramanının bu iki aşk arasında parçalanmamasıdır. Aksine bu iki aşkın, bütün roman boyunca birbirini sağlamlaştırmasıdır.

1. Genel Gözlemler:

Türk egzotizmi Pierre Loti'yle doruk noktasına çıkar. Yaklaşımının özgün bir biçimi vardır. Türkiye'ye bir emir üzerine gelir. Edebi bir ilham kaynağı aramak için değil. Şarkın yollarına ondan önce düşenler turistlerdi ya da tanınan yazarlardı. Asıl adı Julien Viaud olan Pierre Loti ise mesleği gereği bir seyyahtı. İstanbul'da yaşanan hayatın özgünlüğü, İslam dünyasının keşfi onun için sürekli bir büyüleyicilikti.

Pierre Loti Türkiye'yle ilgili bütün yapıtlarında dönemin izlenimlerini dikkatli bir biçimde sergiler. Aziyadé' de İstanbul'un kuru bir tasvirinden ziyade Türklerin yaşantısının genel bir tablosunu verir. Loti gerçek, görülen ve yaşanan bir gerçekliği anlattığı için 19. yüzyılın gerçekçi akımında yer alır. İlk yapıtı olan Aziyadé'de de birinci tekil şahsı kullanır. Aziyadé'nin yapısı klasik romanın yapısına benzemez. Kaldı ki Aziyadé'nin girişinde Loti bunun bir roman olmadığını söyler: “*Ce livre n'est pas un roman*”. (Bu yapıt bir roman değildir). Böylelikle bu yapıtın oluşum özelliğini dile getirir. Temelde bu yapıt bir günlüktür ve dolayısıyla da Loti gördüğü şeylerin direk olarak etkisinde kalır

ve buda anlatımına yansır. Çoğu zaman bir bölümden başka bölüme geçişler yoktur. Bölümler arasındaki tek bağlantı önemli kahramanların varlığının roman boyunca sürekli olmasıdır. Bu yapıtta, özel günlük metodu dışında mektup yöntemi de kullanılır. Zaman zaman birinden diğerine geçer. Okuyucu zamanda ve olay örgüsünde her hangi bir şeye hazırlanmadan, aniden başka bir konuya ya da zamana geçilir.

İster insanlar, isterse din, ya da yerel renkler olsun, yazar okuyucuyu minarelerin ve kubbelerin hakim olduğu büyüleyici başkentini keşfine ortak eder. İstanbul'daki gezinti Loti için sadece mevsimlerin ve saatlerin değiştirdiği bir manzara yığını değildir. Aslında, bu romanda betimlenen öğeler, Loti'nin egzotik aşkının dekorunu oluşturur. Yazarın hareket noktası bir düşünce üzerinde yoğunlaşır: Eski Türkiye'nin geleneklerini temsil eden ve bu topluma ait olan genç bir kadının imajıyla İstanbul'u kişiselleştirmektir.

Aziyadé, doğunun batı dünyasında uyandırdığı en önemli gizemlerden biri olan ve merak kaynağı olan harem de yaşar. Loti'de haremde bir takım sırlarını bu kadın aracılığıyla çözmeye ve kavramaya çalışır. Bu yapıtta, Aziyadé eski Türk kadınına temsil eder. Loti Türkler gibi yaşamının bütün olanaklarını kendine sunar. Türkçe öğrenir, Türkler gibi giyinir Avrupalılaştırmanın dışında kalmış, yerel renklerini hala koruyan bir mahallede oturur.

Yazar giysiye önemli bir görev yükler ve iki açıdan bu giysiyi sever. Anlatıda Arif Efendi ismini kullanması da tekdüzeliği kırmak içindir. Loti Türk olmayı ister. Ancak, yavaş yavaş Türkleşir. Aradığı mutluluğu İstanbul'da bulur. Halktan biri gibi yaşar. İstanbul sokaklarında tespah elinde gezinir, kahvehanelerde yaşlılarla uzun saatler geçirir. İstanbul ve şarktaki huzurun neyi temsil ettiğini anlar. Avrupa medeniyetinin karmaşasından uzak Türkiye'nin ona sunmuş olduğu izlenim bu ülkeye bağlılığının temelinde vardır. Türkiye için değişmez sevgisi onu bir Türk dostu olmasında önemli bir etken olacaktır.

İstanbul'a yerleştikten sonra, bu şehre hayran kalır. Loti ilk zamanlar kendisine çok ilginç gelen Türk yaşamına dalar. Tek başına dolaşır. Gerçek İstanbul'un eski İstanbul olduğunu anlar. Eski İstanbul'da Eyüp mahallesinin huzurlu ortamı orada kalmasını sağlar. O dönemde yabancıların bu mahalleye girmeleri oldukça zordu. Bu mahallede hiç kimsenin onu aramaya gelmeyeceğini hissediyordu. Eski İstanbul'da Aziyadé ile oturma kararı aldıktan sonra, Aziyadé, kubbeler ve minareler arasında gizemli bir aşk oluşur. İstanbul'un manzarasının çekiciliği, minarelerin ve camilerin gri görüntüleri her şeyden daha fazla İstanbul'un

Müslüman atmosferi güçlü bir şekilde yazarın hayal gücü üzerinde etkili olur. Türkiye'den her ayrılıştta tekrar geri dönememekten korkar. 1880'de *Journal intime*'de oraya asla dönüp dönemeyeceğini soruyordu. 1887'de *Aziyadé*'nin anısı onu yeniden İstanbul'a getirir. Bu geliş de sevgilisinin ölüp ölmediğini kesin olarak doğrulamak içindir.

Her defasında bu gezgin yazar, bu şehirde ışığın durumuna göre değişen yeni bir izlenim hisseder. Roman boyunca, okuyucu her zaman uyanık tutulur. Yazarın Türkiye sevdasını ve geçirilen günleri sadece *Aziyadé*'nin varlığına bağlamak doğru değil. Loti sadece genç bir kadının bakışlarıyla büyülenmiş değil, 19. yüzyıl son çeyreğinde doğunun gizeminin Avrupa'yı oldukça ilgilendirdiğini unutmamak gerekir. Türkiye o zaman sadece bir doğu ülkesi olarak görülür. Loti bu Türkiye'yi çok sever. Mutluluğu, ona Türk yaşantısını derinliğine tanınmasına sağlayan genç müslüman kadınla daha da büyür. Loti, *Aziyadé* yle müslüman yaşantısını sürdürmek için büyük bir arzu hisseder.

Aziyadé'yi genel olarak değerlendirdikten sonra, şimdide bu yapıttaki metaforların incelenmesine geçebiliriz. Ama öncelikle, daha öncede belirttiğimiz gibi metafor nedir sorusuna bir yanıt bulmaya çalışalım.

2. Metafor (Eğretileme) Nedir?

Türkçe sözlükte (1988:721), metafor sözcüğünü bulamıyoruz, bunun yerine Arapça kökenli "istiare" sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sözcüğün de anlamı da şu biçimde verilmektedir : "Ödünç, borç, ya da eğreti alma, bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretileme. Bu adam hayatının son baharında sözcesinde sonbahar sözcüğü yaşlılığı anlatan bir istiare'dir".

Berke Vardar'ın *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde (1998: 93) metafor sözcüğü yerine *eğretileme* sözcüğünün kullanıldığını saptıyoruz. Eğretilemenin tanımını da aşağıdaki gibi yapılır: "Düz değişmeceye karşıt olarak, dizesel bağıntılar düzleminde, ortak anlam birimcikler kapsadıklarından aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini öbürü yerine ve karşılaştırma yapılmasını sağlayan sözcükleri (örn. gibi) kaldırarak kullanma sonucu oluşan değişmedir." Örneğin *Yaşamın ilkbaharı* sözünde, gençlik çağını belirten *ilkbahar* eğretileme ürünüdür.

Metafor en önemli söylem figürlerinden biridir. Aristo'nun Poetikasında farklı adlandırma geçişlerini belirtiyordu. Metafor yunanca tanslatio'(transfer),

dan transfero (transfer etmek) gelir. Sadece düşüncede yapılan karşılaştırma gereğince, bir isimin özel anlamına uygun olan başka bir anlama taşınmasıdır. Metafor o halde sözdizimsel ve anlamsal bir dil olgusudur. Metafor olarak kullanılan bir sözcük, kendi anlamını yitirir. Sadece kendisiyle karşılaştırılan sözcüğün asıl anlamı arasında yapılan karşılaştırmayla ortaya çıkan yeni bir anlamdır. Dolayısıyla metafor, kendisiyle benzerlik ilişkisi olan bir şeyi belirtir. Benzerlik ilişkisi olan başka bir şeyin ismiyle belirtir. Kısaca, metafor'un kısaltılmış bir karşılaştırma olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu karşılaştırmada “*gibi*”nin yerini “*dır*” alır. Aşağıdaki örneklerle bu durumu açıklayabiliriz:

Aziyadé bir gül gibi güzel

Aziyadé bir güldür

Aziyadé buz gibidir

Bu üç sözcüde de bir karşılaştırmaların olduğu açıktır. Fakat bu farklı bir karşılaştırmadır. Zira, örneğin son sözcüde *Aziyadé* buzlaşacak türden bir şey değildir. Metaforun temelinde olan benzerlik ne ortak ölçüsü ne de ortak maddesi olan terimleri ilgilendirir. Zira, gerçekte *Aziyadé* ne buz, ne de buz gibidir. O halde metaforu nasıl anlarız? Tabi ki farklı terimler arasındaki ilişkiler benzerliğiyle anlarız. Eğer metafordaki *gibi*'yi kaldırırsak çok özgün bir sapağa elde ederiz. Benzerlik farklı terimler arasındaki bir karşılaştırmadır: *Bu kız bülbül gibi şarkı söylüyor*. Bu cümle *Bu kız tam bir bülbüldür* biçiminde kısaltılabilir. Benzeyen, ondan meydana gelen metafor gibi şiirin kaynağıdır. Zira, benzerliğini fark etmediğimiz varlıkları yakınlaştırır ve kesinliği daha sonra ortaya çıkacak olan bir şey yaratır. Eğer bu benzerlik, çok beklenmedik bir şeyse o zaman da alıcı verici arasında komik bir durum meydana gelir. Dolayısıyla da konuşan özne aktarmak istediği anlamı tam olarak iletemez. Kaldı ki alıcı tarafından konuşan öznenin iletilmesi de yanlış çözümlenebilir. Örneğin, *Afet gibi güzel bir kadın* denmez. Buna karşın, *Bu kadın tam bir afet* denilebilir. Zira, önceki sözcüde, öncesel olarak *kadın/afet* anlambirimleri arasında anlamsal ve mantıksal bir ilişkiler yumağı kurulamamaktadır.

Bu kadın tam bir afet, sözcüsünde *afet* sözcüğüyle anlatılmak istenen sapağa (*fr. figure*) şudur: Erkeğin aklını başından alan, hatta erkekte, depresyon, yıldırım ve şimşek gibi etkiler yaratan, kısaca erkeği hem zihnen hem de bedenen altüst eden güzelliğin açık ve öz bir biçimde dışa vurulmasıdır.

Aziyadé'den örnek vermek gerekirse:

(...) on tenait sa main dans l'eau froide en comprimant les lèvres de cette plaie; rien n'arrêtait ce sang, et Aziyadé, blanche comme une jeune fille morte,

s''était affaïssée en fermant les yeux. Il fallut ensuite congédier tous ces hommes et coucher l'enfant malade. Elle était pour l'instant froide **comme une statue de marbre**. (Aziyadé, ss. 179-180)

(Yaranın kenarlarını tutarak elini soğuk suya sokuyorduk, ama hiç bir şey bu kanı durdurmuyordu. Ve ölmüş bir genç kız gibi bembeyaz olan Aziyadé gözlerini kapatarak yığılıp kalmıştı. Daha sonra adamları göndermek ve hasta çocuğu yatırmak gerekti. Aziyadé o an bir mermer heykel gibi soğuktu.)

Burada **Bir mermer heykeli gibi soğuktu** sözcesinde cansız olan bir şey "**mermer**"canlı olan bir şeyle "**kadınla**" karşılaştırılıyor. İkisi arasında ortak bir benzerlik kuruluyor. Mermeri oluşturan amlambirinciklerden sadece iki tanesi (/soğukluk/ ve /katılık/) bu sözcenin öznesine yükleniyor. Aziyadé'den bu duruma ilişkin başka bir örnek daha verebiliriz :

j'ai perdu mon frère, je suis prévenu-affaire de temps, de quelques mois peut-être (...) Et tout s'effondre, et tout se brise. Le voilà, l'enfant chéri qui plonge **dans un abyme sans fond**,-l'abime des abymes! Il souffre il souffre, l'air lui manque, (...), mais il est sans force; ses yeux restent attachés au fond, à ses pieds, il ne relève plus sa tête, il ne peut plus. **Le prince des ténébres** le lui défend. (Aziyadé, ss. 69-70)

(Kardeşimi kaybettim, birkaç ay önceki bir olaydı. Ve her şey yok olur kırılır. İşte dipsiz bir uçuruma –uçurumların uçurumu-düşen en çok sevilen çocuk. Acılar içinde kıvranır,(...) nefesi kesilir, artık gücü kalmaz, gözleri tavana ve ayaklarının ucuna kilitlemiş bir biçimde artık kafasını kaldırmaz, hiç mecali yok. Karanlıklar prensi onu savunur.)

Yukarıdaki alıntıda ise, iki tane metaforik kullanım olduğunu saptıyoruz. Bunlardan birincisi, ölümün **dipsiz uçurumla** "**abyme sans fond**" ifade edilmesidir. Türkçe'de de öldü yerine, "Hakkın rahmetine kavuştu", "Dünyasını değiştirdi", "Hakka intikal etti" gibi ifadeler kullanılır, ama bunlar metaforik anlatım değildir, daha ziyade **öfemizmdir**. (**Öfemizim**: çok ağır ve şaşırtıcı bir şeyi yumuşatarak alıcı durumundaki özneyi şaşırtmayacak biçimdeki bir anlatım biçimidir.) İkinci metafor ise, şeytan yerine, karanlıklar prensi "Le prince des ténébres" denilmesidir.

Metaforun çeşitli araştırmacılara göre farklı biçimlerde ele alındığını ve tanımlandığını saptıyoruz. Örneğin metafor kısaltılmış bir benzerlik (brevior similitudo) olarak tanımlanır. Metafor, ifade edilmek istenen şeyle bir karşılaştırma sunacağından dolayı bu benzerlikten ayrılır. Oysaki metaforda bizzat söylenmek istenen şeyin kendisi yerine söylenir. Bu adam aslanlar gibi dövüştü dediğimiz zaman burada bir karşılaştırma söz konusudur. Bu adam bir aslandır dediğimizde

ise, şüphesiz bir metafor söz konusudur. İki tür metafor vardır: Görünürde olan metafor, öteki ise görünürde olmayan, yani görünmeyen metafordur.

Örneğin, *Bu adam şeytanın biridir*. Bu sözcüde *şeytan*, görünürde olan bir metafordur. Görünmeyen metafor ise şu biçimde oluşturulabilir: *Bu şeytan*. Bu sözcüde *şeytan/adam* arasında gizli bir karşılaştırma söz konusudur. Şeytan anlam birimini oluşturan anlambirimciklerden bir tanesi ya da bir kaç *adam*'ın gönderenine yüklenir.

Dolayısıyla da metafor bir düşünceyi başka bir düşüncenin göstergesiyle daha çarpıcı bir biçimde sunmaktır. Bu tanımda, birinci düşünce, ikinci düşünceyle herhangi bir benzerlik ya da uygunluk dışında, başka bir bağla bağlı olmadığını belirtmek gerekir. Buradaki benzerlik, az ya da çok kesin ve nesnel bir benzerliğe dayanır. Kısaca, daha önceden oluşturulmuş ilişkilere dayanır. Bu tür bir tanımlama metaforun klasik görüşe göre yapılan tanımıyla büyük bir benzerlik içerir. Şu örneği verebiliriz: *Bu adam tam bir tilkidir*. Bu sözcüde *bir tilkidir* predikasıyla dile getirilen düşünce adamın gönderenine atfedilmektedir. Burada konuşan öznenin *adam*'ın gönderenine atfettiği anlam birimcik *kurnazlıktır*.

Anlambilimci Robert Martin ise, klasik olarak metaforu, ilgili iki anlam arasındaki benzerliğin varlığıyla tanımlar. Başka bir deyişle, iki anlam birimi arasındaki anlamsal iç içe (fr: *intersection sémantique*) geçmedir. Aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

İnsan bir kamıştır. Doğanın en zayıf kamışı, ama düşünen bir kamıştır.
(Pascal)

İnsanoğlu aslında korkunç ve vahşi bir hayvandır. Biz onu sadece toplumsallaşmış ve uysallaşmış olarak biliriz, zira bunu da medeniyet olarak adlandırırız. (Arthur Schopenhauer)

Bir gül ağacının gülleri taşıdığı gibi, insanda düşünceleri taşıyan bir bitkidir. (Fabre d'Olivet)

O halde metafor ortak bir anlam birimciğin ortaya çıkartılması değildir. Ama ortak anlam birimlerin bulunması olanağıdır. Başka bir deyişle, metafor anlamsal öğeler bulmaya ve buldurmaya yarar. Örneğin konuşan özne, *Aziyadé bir güldür* dediği zaman predikayla özneyi ilişkilendirir. Anlam düzeyinde predika (*bir güldür*) tarafından dile getirilen düşüncenin özneye yüklenmesidir. Oysaki

Bir güldür, predikası “Aziyadé” sözcüğüyle belirtilen öznenin göndergesiyle hiç de uyuşmayan bir anlamsal içeriğe sahiptir. Zira, *Aziyadé* doğada yetişen bir bitki değildir. Alıcı bu sözceyi saçma bir sözce olarak değerlendirebilir. Ancak, belirginlik kuralına göre, her türlü açık iletişim eylemi kendisinin en yüksek doğruluğunun sanısını ilettiğinden dolayı, alıcı optimal olarak doğru olan bu sözceyi az çok kavrar ve kendisine göre tatmin edici bir yorumlama bağlamı oluşturur. Böylece konuşan öznenin alıcısı, “*Aziyadé*” öznesinin gönderenine anlamsal olarak uygun düşebilecek bir yorum arayışına girer. Bu yorum sözcesel bağlama göre, değişiklik gösterir, *güzellik, zarıflık, incelik* özelliklerinden biri olabilir.

Bütün bunlar şu anlama gelir, bir sözcüğün belirli bir sözdizimsel yapıda dayandığı metaforik anlam, bu sözcüğün içinde yer aldığı dilbilgisel bağlamı tarafından dayatılan söz dizimsel bağlamın anlamı ve kendi anlam biriminden hareketle oluşturulan bir anlamdan başka bir şey değildir. O halde metaforik anlam, belirli bir sözcesel duruma bağlanan ve belli bir sözdizimsel bağlamda yer alan, en az iki sözcük birimden oluşan bir sentez anlamıdır diyebiliriz.

3. Metaforun işleyiş biçimi

Geleneksel retorik, metaforu bir değişmece (trope) olarak tanımlıyor. Bahsedilen bir şeye benzer bir şeyden eğreti alınan yabancı bir ismin özel bir ismin yerine konmasıdır. Örneğin *Pierre Loti tam bir cambazdır*. Bu durumda metafor bir sözcüğün başka bir sözcüğün yerini alması olarak görülür. Buda daha çok kısaltılmış bir karşılaştırmayla yapılır. Çağdaş anlambilimcilere göre bu değişmece iki açıdan ele alınabilir :

a. Metaforun söylemsel çerçevesi farklı anlamsal alanların iç içe girmesidir. Bu durumda, metafor içinde yer aldığı metnin izotopisine (hem içerik hem de anlatım düzleminde dil öğelerinin yinelenmesiyle oluşan uyum) aykırı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla metafor metonomiyle (burada her hangi bir benzetme söz konusu değildir, bütün kente oturanlar yerine, bütün kent, bir kadeh dolusu içmek yerine, bir kadeh içmek birer metonomidir) karşı karşıya gelir.

b. Metaforun değişme süreci, birbirine bağlı farklı alanlar arasında bir benzerlik kesişimi kurmaktan ibarettir. Bu kesişim, metaforik terimin anlamsal içeriğinde bir değişimi de kapsar. Örneğin *Pierre Loti tam bir tilkidir*. Bu sözcede “*kurnazlık*”, “*Pierre Loti*” ve “*tilki*” arasındaki ortak öğelerden biridir.

R. Searle (1982) metafor dolaylı bir dil eylemidir diyerek metaforun işleyişini iletişimin tamamına yayar. Konuşan özne, “a”, “b” dir diyerek *Komşum*

tilkinin biridir, “a” nın “c” olduğunu *Komşum çok uyanık ve kurnaz biridir muhatabına* iletmek ister. Burada bir noktayı belirtmek gerekir : *tilki/adam* anlambirimleri arasındaki benzerlik sadece iletinin alıcısının konuşan öznenin niyetini anlamasıyla ortaya çıkar. Başka bir deyişle, sözceleme durumunda oluşan bilgisel ve psikolojik bağlamdan bu metaforun anlamı ortaya çıkar.

Metafor, bazı bağlamlarda, iletişimin maksimum randımanını en az masrafla sağlamayı hedef alarak, sözcüklerin belirsiz kullanımına bir durum oluşturur. Yani çok az sözcükle, oldukça zengin bir yorumlama olanağı sunabilir. Bu bakış açısına göre, *Komşum tilkinin biridir* sözcüsü, “*çok kurnazlığı*” konuşan öznenin, alıcısına aktarmak için kullanabileceği en kesin en açık ve en kestirme yollardan biridir. Bu tür bir sözce çarpıcı olduğundan dolayı alıcının belleğinde kalma olasılığı da yüksektir ve alıcıyı etkiler. Bu duruma *Aziyadé*’den bir örnek verebiliriz :

Singulier garçon, gai comme un oiseau, ne sait pas lire et passe sa vie à cheval. Le coeur ouvert comme la main: la moitié de son revenu est distribuée aux vieilles mendiants des rues. Deux chevaux qu’il loue au public composent tout son avoir. (*Aziyadé*, s. 83)

(Bir kuş gibi neşeli acayip çocuk okumayı bilmez ve yaşamını at üstünde geçirir. Kalbi eli gibi açıktır: gelirinin yarısını yaşlı sokak dilencilerine dağıtır. Bütün serveti de herkesten kiraladığı iki attan ibarettir)

Yukarıdaki alıntıda, Pierre Loti, *Kalbi de eli gibi* açıktı derken, romandaki kahramanın temiz yürekli olduğunu, içinde kötü düşünceler taşımadığını, özü ve sözü bir olduğunu, zengin biri olmamasına rağmen, (Bütün mal varlığı kiraladığı iki attan ibarettir) dilencilere yardım ettiğini, öte taraftan “*bir kuş kadar neşeli*” olduğunu söylemekle de kedersiz olduğunu, yaşamayı kendisine sorun etmediğini, yaşamın zorlukları karşısında hep neşeli kaldığını dile getirir. Yazar bu duruma benzer başka bir metaforu da bu romanın başında kullandığını saptıyoruz:

Tu cours tu vogues, tu changes, tu te poses... te voilà parti comme un petit oiseau sur lequel jamais on ne peut mettre la main. Pauvre cher petit oiseau, capricieux, blasé, battu des vents, joue des mirages, qui n’a pas vu encore où il fallait qu’il reposât sa tête fatiguée, son aile frémissante. (*Aziyadé*, s. 43)

(Koşuyorsun, su üzerinde dolaşıyorsun, değişiyorsun, konuyorsun, asla yakalayamadığımız bir kuş gibi işte çekip gittin. Karpisli, bıkkın, rüzgâra karşı kanat çırpın, boş kuruntularla oyalanan, başını ve titreyen kanadını nereden dinlendirmesi gerektiği yeri hala göremeyen zavallı küçük kuş)

Bu bölüm, Pierre Loti'nin kız kardeşinin kendisine yazdığı bir mektubun girişidir, burada kız kardeşi, Loti'yi çok gezdiği için bir kuşa benzetmektedir. Yorgun kafasını nerede dinlendirmesi gerektiğini hâlâ bilmeyen kaprisli, zavallı, bıkkın rüzgârda kanat çırpın bir küçük kuşa benzetmektedir. Dolayısıyla buradaki kuş sözcüğü bir eğretilemedir. Ama bu eğretilemenin açık bir eğretileme olduğunu söylemek gerekir.

4. Metafor söylemde ne gibi işlevler üstlenir ?

Metafor söylemde genel olarak üç işlev yüklenir:

- Metaforun estetik işlevi
- Metaforun bilisel işlevi
- Metaforun ikna edici işlevi

4.1. Metaforun estetik işlevi:

Geleneksel retoriğe ve birçok biçembilimciye göre metafor söylemin çok parlak bir süsleyicisidir. Metaforun estetikliği onun hayal gücünden ve ve somutlaştırma etkilerinden ortaya çıkar. Bu durumda metafor açıklanması son derece zor bir izlenime somut bir biçim kazandırır ve onu en açık bir biçimde sunma yada aktarma olanağı sağlar. Metaforun estetik özelliğinin özellikle şiir, roman, ve hikaye gibi yazınsal metinleri daha çok ilgilendirdiğini burada belirtmek yerinde olur kanısındayız.

Chère petite Aziyadé ! elle avait dépensé sa logique et ses larmes pour me retenir à İstanbul ; l'instant prévu de mon départ passait comme un nuage noir sur son bonheur. Tu es mon Dieu, mon frère, mon ami, mon amant ; et quand tu seras parti, ce sera fini Aziyadé, ses yeux seront fermés, Aziyadé sera morte. (Aziyadé, s. 85)

Burada Aziyadé sevdiği insana, yani Loti'ye karşı duyduğu sevgisini etkili bir biçimde dile getirmek istiyor ve bu sevgiyi "sen benim tanrısın" *Tu es mon Dieu* ifade ediyor. Bunu söylerken adêta ona tapıyor. Bu anlatılması zor bir duygudur. Bundan dolayı Pierre Loti, bu aşkı en iyi biçimde okuyucuya anlatmak için eğretilmeye başvuruyor. Pierre Loti'nin İstanbul'dan ayrılış anı Aziyadé'nin mutluluğu üzerine karabulut *un nuage noir* gibi çöküyor. Yazar buradaki kederi en iyi biçimde anlatabilmek için bu yola başvuruyor.

4.2. Metaforun bilisel işlevi:

Metafor, çok bilinmeyen bir alanı bilinen bir alanla örneksene yoluyla dile getirmeye, ya da açıklamaya olanak tanıdığından keşfettirici bir güce sahip olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Metaforun bu bilisel işlevi ilk defa Aristo tarafından ortaya konmuştur.

Şair yaşlılığı “*ömrün sonbaharı*” ya da gençliği *ilkbaharı* olarak adlandırdığı zaman, bizi bilgilendirir. Kaldığı metaforun kavramsal gücü, eğitimsel, felsefi ve bilimsel söylem tipinde, üstelik günlük konuşmalarda da ortaya çıkar. Bu son duruma *Vakit, nakittir. Çocuklar, bir çiçektir* tümcelerini örnek verebiliriz.

4.3. Metaforun ikna edici işlevi:

Siyaset, ahlak, yargı ve medyayla ilgili söylemlerde, düşünceleri ispatlamak maksızın, empoze etmek amacıyla çok miktarda metafor kullandığını saptarız. Metaforun ikna edici gücü yoğun bir benzerlik ve değer yargısı sağlamasına bağlıdır. Kabul ettirilecek düşünceyle ilgili örneksene yoluyla kesin bir değer aktararak aklın dikkatliliğini bastırır. Metafor ne kadar öncesel bir anlaşmaya dayanırsa, o kadar çok kendiliğinden oluşur ve yönlendirici etkileri o kadar etkili olur. Aziyadé’de bu duruma uygun düşen bir örnek saptamıyoruz. Buna karşın şu örneği verebiliriz : Ekomiyle ilgili bir bağlamda söylenmiş Vatandaş limon değildir sözcüsü çok anlamlıdır. Limon sözcüğüyle, vatandaş’tan daha fazla vergi toplayamazsınız, ondan daha fazla özveride bulunmasını isteyemezsiniz, onun gelirini azaltamazsınız, vb. anlamlar aktarılmak istenir.

5. Sonuç

Metafor hakkında ne düşünülürse düşünülün, anlambirimlerin özel kullanımına karşılık geldiğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu kullanımlar yeni anlam öğelerinin oluşmasına ve anlatımın zenginleşmesine, anlatılması zor düşüncelerin anlatılmasına olanak verir. Ayrıca, herhangi bir anlambirimin anlamsal olanaklarının neredeyse sonsuz bir biçimde genişletilmesine de fırsat verir.

Öte yandan, metaforla ilgili incelemelerde, betimleme anlambirim kuramına dayanırsa, metafor anlam birim kuramını geçersiz kılacak bir anlam olmadığı ortaya çıkar. Burada önemli olan bir sonuç ise, metafor oluşturma biçiminin bir kültürden başka kültüre değişiklik göstereceğidir. Örneğin, Fransız kültüründe, bir kadının güzelliğini ve cazibesini anlatmak için “*caneau*” sözcüğü kullanılmaktadır. *Cette femme est un caneau.* (Bu kadın çok güzel) Oysaki böyle bir tümce Türkçe’de söylenmez. *Bu kadın bir afettir* tümcesi de sözcüğü sözcüğüne

Fransızca'ya çevrildiğinde, söylemek istediğimizin tam tersi bir anlama gelir, başka bir deyişle “*Bu kadın çok çirkin*” demektir. Dolayısıyla da metaforun bir dilden başka dile değişiklik göstereceği sonucuna varırız. Bir dilde yaptığımız eğretilmeyi başka bir dilde aynı biçimde yapamayız.

Aziyadé'de üzerine yaptığımız ayrıntılı araştırmalar sonucunda çok fazla metaforun kullanılmadığını, buna karşın, karşılaştırmaların fazla olduğunu saptıyoruz. Bu durumun yazarın yazınsal bir kişiliğinin bulunmamasından ve bu romanın ilk yapıtı olmasından kaynaklanabilir. Sonuç olarak, bu tür bir inceleme Pierre Loti'nin *Aziyadé* adlı romanı üzerine yapılan ilk incelemedir.

Kaynakça:

- BerkeVardar, (1998), *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*, Abc, Ankara.
- Christian Touratier, (2000), *La sémantique*, Armand Colin, Paris.
- D. Maingueneau, (1991), *L'énonciation en linguistique française*, Hachette, Paris.
- Jean Dubois, (sous la direction de) (1994), *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Larousse, Paris.
- Jean Louis Chiss ve diğ. (1992), *Linguistique Française*, Hachette, Paris.
- Olivier Reboul, (2001), *Introduction à la rhétorique, théorie et pratique*, Puf, Paris.
- Patrick Charadeau, Dominique Maingueneau, (2002), *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris.
- Pierre Loti, (1998), *Aziyadé*, Multilingual, İstanbul.
- Zeynel Kıran, Ayşe (Eziler) Kıran, (2002), *Dilbilime Giriş*, Seçkin, Ankara.